

BSA I-4110-2/20

**Sąd Najwyższy
skład połączonych Izb Cywilnej oraz
Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw
Publicznych**

Działając na podstawie art. 83 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r., poz. 825 ze zm.) przedstawiam wniosek o rozstrzygnięcie przez skład połączonych Izb Sądu Najwyższego Cywilnej oraz Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych rozbieżności w wykładni prawa występującej w orzecznictwie Sądu Najwyższego w zakresie dotyczącym następującego zagadnienia prawnego:

„Czy w sytuacji, gdy wskutek czynu niedozwolonego doszło do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, którego konsekwencją jest niemożność nawiązania lub kontynuowania typowej więzi rodzinnej, osobom bliskim poszkodowanego przysługuje zadośćuczynienie pieniężne?”

UZASADNIENIE

1. Zgodnie z art. 83 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym¹, jeżeli w orzecznictwie sądów powszechnych, sądów wojskowych lub Sądu Najwyższego ujawnią się rozbieżności w wykładni przepisów prawa będących podstawą ich orzekania, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego lub Prezes Sądu Najwyższego może, w celu zapewnienia jednolitości orzecznictwa, przedstawić wniosek o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego Sądowi Najwyższemu w składzie 7 sędziów lub innym odpowiednim składzie.

2. Sformułowane w *petitum* wniosku zagadnienie prawne pojawiło się na tle rozbieżności w wykładni art. 446 § 4 oraz 448 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny². Zagadnienie to dotyczy możliwości przyznania zadośćuczynienia osobom

¹ Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r., poz. 825 ze zm., dalej jako „ustawa o SN”.

² Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r., poz. 1145 ze zm., dalej jako „Kodeks cywilny” lub „k.c.”.

najbliższym poszkodowanego w sytuacji, w której wskutek czynu niedozwolonego, prowadzącego do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, doszło do naruszenia więzi rodzinnej, a osoby najbliższe doznają krzywdy. Należy w szczególności rozważyć, czy dochodzi wówczas do naruszenia dobra osobistego przysługującego osobom bliskim poszkodowanego. W razie uznania, że więź rodzinna nie może być kwalifikowana jako dobro osobiste, konieczne staje się przesądzenie czy podstaw przyznania zadośćuczynienia osobom bliskim poszkodowanemu można poszukiwać w innych regulacjach Kodeksu cywilnego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego ujawniły się przeciwstawne stanowiska w kwestii kompensacji krzywdy doznanej przez osobę bliską poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia.

3. Przed zaprezentowaniem zasygnalizowanych rozbieżności, w pierwszej kolejności należy wyraźnie podkreślić, że kwestia naprawienia krzywdy doznanej przez osobę bliską poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, przez długi czas nie była przedmiotem szczególnego zainteresowania polskiej nauki prawa ani orzecznictwa. Pod rządami rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań³ dopuszczalne było przyznanie zadośćuczynienia za krzywdę moralną tylko w szczególnych przypadkach, poza którymi można było żądać odszkodowania jedynie za szkody majątkowe⁴. Zgodnie z art. 165 § 1 k.z., w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia sąd mógł przyznać poszkodowanemu lub instytucji przezeń wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za cierpienie i krzywdę moralną. Roszczenie to miało charakter osobisty i przysługiwało jedynie bezpośrednio poszkodowanemu. W razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd mógł natomiast przyznać – zgodnie z art. 166 k.z. – najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji, przez nich wskazanej, stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną krzywdę moralną. Wykluczano natomiast stosowanie tych przepisów *per analogiam* do roszczeń pośrednio poszkodowanych członków rodziny wskutek uszkodzenia ciała poszkodowanego, który nie umarł⁵.

W pierwotnym brzmieniu Kodeksu cywilnego brak było regulacji odpowiadającej art. 166 k.z. Obowiązywał jednak art. 446 § 3 k.c., zgodnie z którym sąd może przyznać – niezależnie od naprawienia szkody w sposób określony w art. 446 § 2 k.c. – najbliższym członkom rodziny zmarłego stosowne odszkodowanie, jeżeli wskutek śmierci poszkodowanego nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej. Wykładnia tego przepisu ewoluowała w stronę uznania, że stosowne odszkodowanie ma charakter mieszany i obejmuje zarówno uszczerbki majątkowe, jak i niemajątkowe warunkowane znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej, gdyż ze względu na ścisłe powiązanie i wzajemne

³ Dz. U. z 1933, Nr 82, poz. 598; dalej jako: „Kodeks zobowiązań” lub „k.z.”.

⁴ R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, wyd. III, opracowane przez J. Górskiego, Poznań 1948, s. 298-299.

⁵ L. Pelper, *Kodeks zobowiązań*, Kraków 1934, s. 222.

oddziaływanie skutków śmierci członka najbliższej rodziny w sferze przeżyć emocjonalnych i sytuacji materialnej, skutków tych nie można rozpatrywać rozłącznie⁶. Ostatecznie ustawodawca powrócił jednak do rozwiązania z art. 166 k.z., gdyż ustawą z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw⁷ uzupełniono art. 446 k.c. o § 4, który ustanawia prawo do zadośćuczynienia w razie śmierci poszkodowanej osoby bliskiej.

Wcześniej w zasadniczy sposób zmieniono zakres majątkowej ochrony dóbr osobistych przewidzianej w art. 448 k.c., wprowadzając zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego jako środek usunięcia skutków ich naruszenia⁸. W nauce prawa przyjmowano, że zadośćuczynienie w związku z naruszeniem dóbr osobistych nie obejmowało uszczerbków niemajątkowych osób bliskich bezpośrednio poszkodowanego ani w razie jego śmierci, ani w razie uszczerbku na zdrowiu⁹.

Istotną rolę w ewolucji modelu kompensacji uszczerbków niemajątkowych osób bliskich poszkodowanego odgrywało orzecznictwo. Przepis art. 446 § 4 k.c. nie miał bowiem zastosowania do krzywd powstałych przed dniem 3 sierpnia 2008 r.¹⁰ Dążąc – jak się wydaje – do zrównania sytuacji osób, których bliski doznał uszczerbku i poniósł śmierć po dniu 3 sierpnia 2008 r. z osobami, których zdarzenia te dotknęły przed wejściem w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r., Sąd Najwyższy opowiedział się jednak za przyznaniem osobom bliskim zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.¹¹

Zgodnie z art. 448 k.c., w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Uznając więc zasadność dochodzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., Sąd Najwyższy zaakcentował, że śmierć osoby najbliższej powoduje naruszenie dobra osobistego osoby związanej emocjonalnie ze zmarłym. Przyjęto, że w takim wypadku krzywdą wyrządzoną osobom bliskim zmarłego jest naruszenie dobra osobistego przez zerwanie więzi emocjonalnej (więzi rodzinnej), a więc osoba najbliższa może być poszkodowana bezpośrednio i dochodzić naprawienia własnej krzywdy¹².

Stanowisko, zgodnie z którym osoba bliska zmarłego może domagać się zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 448 k.c., jeżeli łączyły ją ze zmarłym więzi rodzinne i emocjonalne, było jednolicie utrzymywane w orzecznictwie Izby Cywilnej Sądu

⁶ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 17 kwietnia 2015 r., III CSK 173/14.

⁷ Dz. U. z 2008 r., Nr 116, poz. 731; dalej jako: „ustawa z 30 maja 2008 r.”

⁸ Zob. ustawę z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz. U. z 1996, Nr 114, poz. 542.

⁹ Por. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 207 i 210; A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę spowodowaną naruszeniem dobra osobistego. Geneza, charakterystyka i ocena obowiązującej regulacji*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Kraków 2004, s. 239 i n.

¹⁰ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 21 października 2009 r., I PK 97/09; z 10 listopada 2010 r., I CSK 248/10.

¹¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09; uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10; uchwała Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10.

¹² Por. uchwała Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11.

Najwyższego¹³. Przyjęcie tego poglądu zwróciło uwagę na problem naprawienia krzywdy doznanej przez osobę bliską poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia. Chociaż kwestia ta przez długi czas nie była przedmiotem szczególnego zainteresowania ani polskiej nauki prawa, ani orzecznictwa, to za sprawą dynamicznego rozwoju judykatury w ostatnich dziesięciu latach wywołuje dziś zasadnicze wątpliwości. W odniesieniu do możliwości przyznania zadośćuczynienia za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, w orzecznictwie Sądu Najwyższego ujawniły się dwa stanowiska w przedmiocie wykładni art. 448 k.c.

4. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem sąd może przyznać zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia. Pogląd ten najpełniej wyrażono w uchwałach składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego podjętych w Izbie Cywilnej w dniu 27 marca 2018 r. (III CZP 36/17, III CZP 60/17, III CZP 69/17). Chociaż stanowisko wyrażone w uchwałach było tożsame, to argumentację powołaną w jego uzasadnieniu prezentowano z różnych perspektyw.

W uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, podkreślono, że na dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej mogą składać się różnego rodzaju więzi, takie jak: więź emocjonalna łącząca osoby bliskie (wyroki Sądu Najwyższego z 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10), więzi rodzinne i szczególna więź emocjonalna między członkami rodziny (uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10), więź rodzinna, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy (uchwała Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11), prawo do życia w rodzinie i utrzymanie tego rodzaju więzi (wyrok Sądu Najwyższego z 15 marca 2012 r., I CSK 314/11), szczególna więź rodzinna między osobami najbliższymi (uchwała Sądu Najwyższego z 7 listopada 2012 r., III CZP 67/12), relacja z najbliższym członkiem rodziny (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2012 r., II CSK 677/11), szczególna emocjonalna więź rodzinna (uchwała Sądu Najwyższego z 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12), silna więź emocjonalna, szczególnie bliska w relacjach rodzinnych (uchwała Sądu Najwyższego z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, wyrok Sądu Najwyższego z 20 sierpnia 2015 r., II CSK 595/14). Odnosząc się do tych orzeczeń, skład orzekający w sprawie III CZP 69/17, stwierdził, że najważniejsza jest istota dobra osobistego, a nadana mu nazwa ma drugorzędne znaczenie, skoro rozumienie tego dobra jest takie samo. Podkreślono, że sedno tego dobra osobistego stanowi szczególna więź emocjonalna i rodzinna pomiędzy osobami najbliższymi, a jego podstawowym wyrazem jest samorealizacja każdej z osób połączonych tą więzią, a podłożem tej bliskości są najczęściej więzy rodzinne.

Określając relację między roszczeniami zgłaszanymi na podstawie art. 446 § 4 oraz art. 448, Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały w sprawie III CZP 69/17, podkreślił, że

¹³ Por. postanowienie 7 sędziów Sądu Najwyższego z 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14, i przywołane tam orzeczenia.

wprowadzenie przez ustawę z dnia 30 maja 2008 r. do art. 446 k.c. § 4, przewidującego możliwość przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, nie miało wpływu na możliwość dochodzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., jeżeli doszło do naruszenia dóbr osobistych. W orzecznictwie Izby Cywilnej stanowisko to wyrażono zarówno w odniesieniu do deliktu popełnionego przed wejściem w życie art. 446 § 4 k.c.¹⁴, jak i w czasie obowiązywania tego przepisu¹⁵. Pogląd ten zakłada, że przewidziane w art. 446 § 4 k.c. zadośćuczynienie dotyczy wynagrodzenia krzywdy związanej ze śmiercią poszkodowanego i w kontekście świadczeń określonych w art. 446 § 1-3 k.c. Przepis ten nie łączy jednak wskazanego w nim świadczenia z naruszeniem dóbr osobistych. W ocenie składu orzekającego art. 446 § 4 k.c. nie ma zastosowania w razie ciężkiego uszkodzenia ciała osoby bliskiej lub wywołania poważnego rozstroju zdrowia, które nie doprowadziło do jej śmierci.

Przedstawione w uchwale w sprawie III CZP 69/17 rozważania stanowiły punkt wyjścia do oceny możliwości przyznania zadośćuczynienia za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia. W uzasadnieniu stwierdzono, że do naruszenia dobra osobistego osoby bliskiej poszkodowanego dochodzi także wtedy, gdy sprawca czynu niedozwolonego spowodował u niego poważny uszczerbek na zdrowiu, nieprowadzący do utraty życia. Wskazano, że różnica pomiędzy naruszeniem dóbr osobistych w obu sytuacjach polega na sposobie tego naruszenia. W ocenie składu orzekającego nie ma bowiem racjonalnych powodów do przyjęcia, że ochrona przewidziana w art. 448 k.c. przysługuje jedynie w razie naruszenia dobra osobistego osoby bliskiej, gdy doszło do śmierci poszkodowanego. Zauważono, że trwały stan śpiączki pourazowej lub stan wegetatywny oraz stan związany z uszkodzeniem mózgu albo poważnym i nieodwracalnym rozstrojem zdrowia jest podobny w zakresie skutków zerwania więzi do śmierci osoby bliskiej, a cierpienie osoby najbliższej związanej z takim chorym jest dojmujące w dłuższym okresie, a intensywność poczucia bezsilności i braku nadziei nie mniejsza niż doznania związane ze śmiercią. W konsekwencji przyjęto, że osoba bliska poszkodowanego może dochodzić ochrony naruszonego jej dobra osobistego na podstawie art. 448 k.c., wykazując przesłanki odpowiedzialności sprawcy czynu niedozwolonego.

W przywołanym uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, wskazywano argumenty zasadniczo zbliżone do przedstawionych w uzasadnieniu uchwały podjętej w sprawie o sygn. III CZP 69/17. Z kolei w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, zwrócono w pierwszej kolejności uwagę na utrwalone w orzecznictwie Izby Cywilnej Sądu Najwyższego przekonanie o uznaniu bliskości połączonej z więzami emocjonalnymi za dobro osobiste konkretnej osoby. Stwierdzono również, że wymaganie –

¹⁴ Por. np. uchwały Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, z 7 listopada 2012 r., III CZP 67/12, z 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12.

¹⁵ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11.

obok więzów emocjonalnych – także więzów bliskości wynikających zarówno z formalnych stosunków prawnorodzinnych, jak też stosunków niesformalizowanych pod względem prawnym, wymagających udowodnienia przez uprawnionego, gwarantuje obiektywny charakter tego dobra. Wyraźnie zastrzeżono, że stwierdzenie naruszenia dobra osobistego nie jest determinowane samym cierpieniem osoby bliskiej, ale musi polegać na zniweczeniu obu elementów – więzi bliskości i więzi emocjonalnej. W ocenie składu orzekającego wniosku przeciwnego do przyjętego w uchwale nie uzasadnia także relacja art. 446 § 4 do art. 448 k.c. W tym kontekście przyjęto, że pierwszy z przepisów nie stanowi *lex specialis* w stosunku do ogólnych zasad ochrony dóbr osobistych, a zakresy obu norm nie pokrywają się. Za nietrafne uznano bowiem rozumowanie zakładające, że, wprowadzając w art. 446 § 4 k.c. roszczenie o zadośćuczynienie dla osób bliskich poszkodowanego, który wskutek czynu niedozwolonego poniósł śmierć, ustawodawca zmierzał do ograniczenia lub wyłączenia ochrony osób bliskich w innych stanach faktycznych.

Stanowisko zbliżone do przyjętego w przywołanych uchwałach składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r. (III CZP 36/17, III CZP 60/17, III CZP 69/17), Sąd Najwyższy zajął także we wcześniejszych wyrokach z 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, i z 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, w których uznano, że doprowadzenie czynem niedozwolonym do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia poszkodowanego, którego konsekwencją jest niemożność nawiązania lub kontynuowania typowej więzi rodzinnej, stanowi naruszenie własnego dobra osobistego bliskich i przyczynę ich własnej krzywdy.

Po podjęciu przez powiększone składy Sądu Najwyższego uchwał z 27 marca 2018 r., przyjęte w nich stanowisko znalazło następnie akceptację w orzecznictwie Izby Cywilnej Sądu Najwyższego. Świadczy o tym m.in. postanowienie z 12 grudnia 2018 r., III CSK 143/18, w którym Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej, w której wniosek o przyjęcie do rozpoznania koncentrował się na problematyce dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Aprobując stanowisko przedstawione w uchwałach, uznano bowiem, że nie ma w tej materii potrzeby kolejnej wypowiedzi Sądu Najwyższego. O pewnej niejednoznaczności może jednak świadczyć wyrok Sądu Najwyższego z 24.6.2019 r., III CSK 233/17, do którego zdanie odrębne zgłosiła sędzia Sądu Najwyższego Beata Janiszewska. O ile w wyroku przedstawiono argumentację co do zasady zbliżoną do zawartej w uzasadnieniach uchwał w sprawach III CZP 36/17, III CZP 60/17, III CZP 69/17, o tyle w zdaniu odrębnym podkreślono, że więzi rodzinnej nie można uznać za dobro osobiste. W szczególności zwrócono uwagę, że wbrew wyrażonemu w uzasadnieniu zapatrywaniu, uznane dotychczas w orzecznictwie dobra osobiste nie mają charakteru interpersonalnego, a nawet jeśli więź rodzinną uznać za dobro osobiste, to jej granice są płynne.

Dla zobrazowania rozwoju omawianej linii orzeczniczej warto ponadto odnieść się do orzeczeń, w których ujawniła się kwestia granic udzielenia ochrony dobru osobistemu w postaci więzi rodzinnej. W tym kontekście wymaga odnotowania wyrok z 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, w którym Sąd Najwyższy uznał, że doprowadzenie czynem niedozwolonym do ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu dziecka, którego efektem jest niemożność

nawiązania z nim więzi rodzinnej, stanowi naruszenie dóbr osobistych rodziców. W uzasadnieniu podkreślono, iż uznanie, że naruszenie dobra osobistego może polegać jedynie na jego definitywnym zerwaniu z powodu śmierci jednej z osób połączonej więzami rodzinnymi, nie uwzględnia bogactwa i złożoności czynników tworzących tę więź, których nie można wyłącznie identyfikować z fizycznym istnieniem tych osób. Z kolei w wyroku z 17 maja 2018 r., V CSK 159/18, Sąd Najwyższy stwierdził, że przewidziane w art. 448 k.c. roszczenie, jeżeli jego źródłem nie jest śmierć poszkodowanego, przysługuje jedynie w okolicznościach wyjątkowych, w których dochodzi do faktycznej niemożności nawiązania i utrzymywania kontaktu właściwego dla więzi łączącej małżonków czy dzieci i rodziców, z powodu ciężkiego, głębokiego i nieodwracalnego upośledzenia funkcji życiowych. Podobnie, na granice odpowiedzialności w sytuacji objętej uchwałami składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r. zwrócono uwagę w wyroku z 6 lipca 2018 r., II CSK 234/17, w którym skład orzekający podkreślił, że dotyczy ona uszczerbków zdrowia najcięższych i nieodwracalnych, w których naruszenie więzi rodzinnej jest porównywalne z krzywdą związaną z definitywną utratą osoby najbliższej. W okolicznościach tej sprawy nie wystąpiły natomiast tego rodzaju, wyjątkowe okoliczności, które wskazywałyby na faktyczną niemożliwość nawiązania i utrzymywania kontaktu właściwego dla więzi rodzica z dzieckiem. Zbliżone stanowisko wyrażono także w wyroku Sądu Najwyższego z 31 maja 2019 r., IV CSK 141/18, w którym stwierdzono, że wykładnia prawa przyjęta w uchwałach składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r. nie stworzyła podstaw do przyznania zadośćuczynienia za spowodowanie zakłócenia relacji rodzinnych oraz prawa do cieszenia się niezakłóconym życiem rodzinnym.

Mając ponadto na uwadze, że argumentacja za możliwością przyznania przez sąd zadośćuczynienia za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, wywodzona jest z uznania bliskości połączonej z więzami emocjonalnymi za dobro osobiste konkretnej osoby, odnotowania wymaga wyrok Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17. Orzeczenie dotyczyło możliwości udzielenia ochrony więzi prawnorodzinnych między małżonkami na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych w przypadku określanym jako zdrada małżeńska. Na kanwie tej sprawy Sąd Najwyższy stwierdził, że uznanie więzi rodzinnej za dobro osobiste ma miejsce w sytuacjach szczególnych, gdy dochodzi do jej zerwania wskutek czynników (podmiotów) zewnętrznych, a nie przez podmiot relacji rodzinnych, a relacje między naruszcycielem dobra osobistego a poszkodowanym nie są regulowane normami prawa rodzinnego. Podkreślono tym samym, że uznanie więzi rodzinnej za dobro osobiste nie oznacza, że w każdym przypadku jej naruszenia będzie miał zastosowanie art. 24 i 448 k.c.

5. Zgodnie z drugim stanowiskiem, wyrażonym najpełniej w uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego, podjętej w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, w dniu 22

października 2019 r., I NSNZP 2/19¹⁶, osobie bliskiej poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub trwałego rozstroju zdrowia, nie przysługuje zadośćuczynienie pieniężne na podstawie art. 448 k.c.

Dokonując w omawianej uchwale analizy zagadnienia w kontekście historycznym, Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że Kodeks zobowiązań wykluczał stosowanie art. 165 i 166 k.z. do roszczeń pośrednio poszkodowanych członków rodziny wskutek uszkodzenia ciała poszkodowanego, który nie umarł. Wskazano ponadto, że ustawodawca polski utrzymuje model kompensacji uszczerbków niemajątkowych, polegający na założeniu, że nie istnieje ogólna zasada, iż każda szkoda niemajątkowa podlega naprawieniu, lecz że każdorazowo musi istnieć wyraźna podstawa normatywna dla przyznania zadośćuczynienia za taką szkodę.

W ocenie Sądu Najwyższego, skoro ustawodawca przyznał roszczenie o zadośćuczynienie bliskim jedynie w przypadku śmierci poszkodowanego, nieuzasadnione jest rozszerzanie zakresu ochrony na przypadki, w których do niej nie doszło. Wyrażono pogląd, że przyznanie zadośćuczynienia za naruszenie więzi między żyjącymi bliskimi na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 zd. 3 k.c. może być kwalifikowane jako sprzeczne z zasadą zakazu rozszerzającej wykładni przepisów wyrażających normy o charakterze wyjątków. Wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. dało wyraźną podstawę do zasądzenia zadośćuczynienia na rzecz bliskich zmarłego, ale jednocześnie nie może stanowić podstawy do przyznania go w razie poważnego uszczerbku na zdrowiu. Ze względów aksjologicznych, konstytucyjnych i kodeksowych śmierć osoby i sytuacja, w której doznała ona ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, nie mogą być uznane za równorzędne, czy pozwalające na stosowanie analogii.

W przywołanej uchwale wskazano ponadto, że uznawanie więzi interpersonalnych za dobro osobiste jest wadliwe konstrukcyjnie, ponieważ dobro osobiste powinno być osobiste, więc nie może oznaczać bądź wynikać z dynamicznej relacji z inną osobą. Dobra osobiste przynależą indywidualnie każdemu człowiekowi. Dobra osobiste nie chronią relacji, lecz pozycję i wartości pojedynczej osoby. Zaprzeczeniem osobistego charakteru dobra jest jego oparcie na związku z innym podmiotem, a więc na relacji interpersonalnej, czy na stosunku prawnym. Relacja określana mianem „więzi rodzinnej” jest pochodną sytuacji prawnej, społecznej i emocjonalnej więcej niż jednego podmiotu, co wyklucza jej ściśle osobisty charakter. Według Sądu Najwyższego, kwalifikacja więzi rodzinnej jako dobra osobistego prowadzi w konsekwencji do podważenia sensu wprowadzenia ustawą z dnia 30 maja 2008 r. art. 446 § 4 k.c., ugruntowanej w literaturze i przyjętej w dotychczasowym orzecznictwie sądowym, konstrukcji dobra osobistego, a także systemowego założenia prawa deliktów, że kompensacja uszczerbków osób pośrednio poszkodowanych jest

¹⁶ Uchwała zapadła w związku z zagadnieniem prawnym przekazanym do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu postanowieniem Sądu Najwyższego z 24 lipca 2019 r., I NSNc 5/19. W orzeczeniu wyrażono wątpliwość czy więzi rodzinne, czy też szerzej - więzi pomiędzy osobami bliskimi, mogą być kwalifikowane jako dobro osobiste. Nadto, sformułowano pytanie, czy można chronić więzi rodzinne, w szczególności przez możliwość uzyskania zadośćuczynienia, za pomocą konstrukcji dobra osobistego, a jeśli nie, to czy jest to dopuszczalne za pomocą innych instrumentów ochrony prawnej.

dopuszczalna jedynie na zasadzie wyjątku w przypadkach i w postaci wyraźnie określonej przez ustawodawcę. W tym kontekście dostrzeżono, że w razie doznania poważnego uszczerbku na zdrowiu przez osobę poszkodowaną czynem niedozwolonym skutki tego czynu nie mogą stanowić naruszenia dobra osobistego osób bliskich poszkodowanego, ponieważ jest to sprzeczne z naturą dóbr osobistych, norm chroniących te dobra oraz roszczeń (zakazowych) służących ich ochronie.

W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 22 października 2019 r. zwrócono ponadto uwagę, że we wcześniejszym orzecnictwie nie zdefiniowano w sposób jednoznaczny elementów konstrukcyjnych więzi rodzinnej jako dobra osobistego, lecz wskazywano raczej argumenty na rzecz celowości wprowadzenia kompensacji interesów niemajątkowych pośrednio poszkodowanych. Analiza orzecznictwa przeprowadzona przez powiększony skład doprowadziła do wniosku, że nowe dobro osobiste wykreowano instrumentalnie po to, aby rozwiązać problemy związane z wejściem w życie art. 446 § 4 k.c. i zakazem jego wstecznego stosowania. Więzy rodzinne nie były przez dziesięciolecia kwalifikowane w orzecznictwie ani w nauce prawa jako dobra osobiste. Odwołanie się do uczuć i emocji powoduje, że ochronę więzi rodzinnej orzecznictwo buduje – faktycznie, ale nie deklaratywnie – na powszechnie odrzucanej konstrukcji subiektywnej dobra osobistego oraz jego ochrony, której nie sposób pogodzić z dominującą koncepcją obiektywną. Potencjalne utożsamianie prawa do utrzymywania więzi rodzinnych z uczuciem przywiązania do członków rodziny jest wadliwe konstrukcyjnie, ponieważ uczucie ma zawsze charakter subiektywny, zależny od indywidualnych cech podmiotu. Ponadto argumentem za uznaniem określonej wartości za dobro osobiste nie może być ustalenie, że na poziomie konstytucyjnym czy konwencyjnym jest ona uważana za podlegającą ochronie.

Przedstawione uwagi nie wykluczają jednak – w ocenie Sądu Najwyższego – potencjalnej interwencji ustawodawcy, który może stworzyć nową, szczególną normę przewidującą zadośćuczynienie pieniężne dla osób doznających szkód pośrednich w sytuacji ciężkiego uszczerbku na zdrowiu poszkodowanego. Stwierdzono jednak, że nie jest rolą Sądu Najwyższego zastępowanie w tym zakresie ustawodawcy, w szczególności, gdy nowe koncepcje stoją w opozycji do założeń Kodeksu cywilnego w dziedzinie wynagradzania szkody niemajątkowej jedynie bezpośrednio poszkodowanemu.

Konkluzje omawianej uchwały i wydanego na skutek związania nią wyroku Sądu Najwyższego z 17 grudnia 2019 r., I NSNc 5/19, stoją w opozycji do dotychczasowego – niemalże jednolitego – poglądu prezentowanego przez Izbę Cywilną Sądu Najwyższego wyrażonego najpełniej w trzech uchwałach składu 7 sędziów Sądu Najwyższego, które zapadły 27 marca 2018 r. (III CZP 36/17, III CZP 60/17 i III CZP 69/17) i podzielanego w późniejszym orzecznictwie tej Izby.

6. W uzupełnieniu przedstawionych rozważań, należy odnotować, że wskazana rozbieżność w orzecznictwie Sądu Najwyższego została dostrzeżona także przez Rzecznika Praw Pacjenta i Rzecznika Finansowego, którzy skierowali do Izby Cywilnej wnioski o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego, zarejestrowane w sprawach o sygn. III CZP 81/19

oraz III CZP 93/19. Mając na uwadze, że źródłem rozbieżności jest wykładnia art. 448 k.c. w Izbie Cywilnej oraz w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, uzasadnione jest rozstrzygnięcie wątpliwości interpretacyjnych przez połączone składy obu tych izb.

7. Chociaż wyrażenie odmiennych poglądów przez przedstawicieli doktryny na temat wykładni przepisów prawa nie należy do przesłanek z art. 83 § 1 ustawy o SN¹⁷, warto dostrzec, że sformułowane w *petitum* wniosku zagadnienie prawne stanowi obecnie przedmiot ożywionej dyskusji w nauce prawa i oceniane jest w sposób niejednolity.

Odnotowując wypowiedzi, które zgodne są z poglądem wyrażonym w przywołanym orzecznictwie Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, należy podkreślić, że łączą się one z akceptacją dla poszukiwania dobra osobistego w więzach bliskości, wynikających z więzi rodzinnej¹⁸. W uzasadnieniu tego stanowiska wskazuje się, że więzi rodzinne są uznawane za wartości oraz, że mają ścisły związek z podmiotem prawa cywilnego i niemajątkowy charakter¹⁹. Argumentuje się także, że więzi rodzinnej nie można uznać za wyłącznie interpersonalną²⁰. W odwołaniu do badań psychologicznych wskazuje się ponadto, że śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu osoby bliskiej mogą zostać uznane za czynnik sprawczy poważnych zaburzeń zdrowotnych, a dla niektórych stan zdrowia osób bliskich jest istotniejszym dobrem niż stan ich własnego zdrowia²¹.

W nauce prawa prezentowane jest także stanowisko odmienne, zgodnie z którym niedopuszczalne jest zasądzenie zadośćuczynienia dla bliskich osoby, która wskutek wypadku doznała poważnego uszczerbku na zdrowiu. Autorzy opowiadający się przeciwko uznaniu więzi rodzinnej za dobro osobiste zwracają uwagę, że z orzecznictwa nie wynikają kryteria kwalifikacji tej więzi do katalogu dóbr osobistych, cech tego dobra i odniesienia go

¹⁷ Por. postanowienie SN z 16 czerwca 1994 r., II UZP 8/94, OSNAPIUS 1994 nr 8, poz. 130.

¹⁸ Zob. m.in. K. Osajda, *Zadośćuczynienie dla osoby najbliższej zmarłego – wątpliwości interpretacyjne już rozstrzygnięte i jeszcze do rozstrzygnięcia*, [w:] *Ochrona słabszej strony stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 449-467; B. Lackoroński, *Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego*, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, t. 46, s. 201; A. Willk, *Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego – glosa – III CZP 60/17*, *Monitor Prawniczy* 2018, nr 15, s. 831; F. Pubrat, *Zadośćuczynienie za krzywdę wywołaną ciężkim uszczerbkiem osoby bliskiej. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17*, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2019, nr 3, s. 113; T. Nowakowski, *Zadośćuczynienie pieniężne przyznawane najbliższym członkom rodziny poszkodowanego za naruszenie więzi rodzinnej. Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 27 marca 2018 r., III CZP 69/17*, *OSP* 2019, nr 5, s. 27, 30; T. Nowakowski, *Zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie więzi rodzinnej. Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego – Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19*, *OSP* 2020, nr 5, s. 42 - 44. W tym kontekście odnotowania wymagają także te wypowiedzi doktryny, w których więzi rodzinne jako dobra osobiste ujmują się szeroko, przyjmując, że do ich naruszenia może dojść w wypadku zdrady małżeńskiej, zob. J. M. Kondek, *Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17*, *PS* 2020, nr 2, s. 124-125; por. też A. S. Tokarz, *Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych*, *PS* 2011, nr 4, s. 102-117. Por. jednak stanowisko R. Strugały, który odwołując się do koncepcji bezprawności szkody, opowiada się przeciwko dopuszczalności przyznania zadośćuczynienia, gdy do zerwania więzi dochodzi przez jej „stronę” (R. Strugała, *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019, Legalis, rozdz. VI, § 4).

¹⁹ B. Lackoroński, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15*, w: *Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, *Studia i Analizy SN*, t. V, Warszawa 2017, s. 96.

²⁰ B. Lackoroński, *Więzi rodzinne...*, s. 97; zob. też P. Sobolewski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające KC. Prawo o notariacie (art. 79-95 i 96-99)*, Warszawa 2017, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 23, nb. 72; K. Kurosz, *Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Ochrona dóbr osobistych. Zdrada kwalifikowana jako naruszenie godności osobistej. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17*, *OSP* 2019, nr 12, s. 6.

²¹ B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr*, Warszawa 2013, s. 257.

do stosunków prawnorodzinnych, podczas gdy konkretyzacja dobra osobistego ma stanowić niezbędną przesłankę przyznania mu ochrony²². W tym kontekście wyrażane jest zapatrywanie, że charakterystyka więzi rodzinnej jako dobra osobistego rozumiana jest w orzecznictwie raczej intuicyjnie²³. Podkreśla się ponadto, że więzi rodzinne nie mogą zostać uznane za dobro osobiste także dlatego, że mają one charakter relacyjny, a nie osobisty, dotyczący tylko uprawnionego²⁴. Wiąż rodzinna ma nie mieścić się w katalogu dóbr osobistych również z tego powodu, że nie nadaje się do ochrony roszczeniami o zaniechanie czy o usunięcie skutków naruszeń²⁵.

W nawiązaniu do uchwały SN z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, wyrażane jest zapatrywanie, że uznanie za dobro osobiste kultu pamięci osoby zmarłej²⁶ pozwala *a fortiori* przyjąć, że może nim być także więź emocjonalna między członkami rodziny²⁷. W tym ujęciu uznaje się, że byłoby niekonsekwentnym przyznanie ochrony osobie bliskiej zmarłego, a odmówienie jej osobom bliskim, które także utraciły możliwość realizacji typowej więzi rodzinnej, chociaż poszkodowany żyje, lecz doznał ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia. W ocenie niektórych przedstawicieli doktryny stanowisko to nasuwa jednak wątpliwości. Twierdzi się bowiem, że kult pamięci osoby zmarłej to dobro osobiste obejmujące wyłącznie uczucia i interesy niemajątkowe osoby żyjącej, związane z pamięcią o osobie zmarłej. Jest to więc prawo indywidualne wyłącznie tej osoby, która żyje i ma określone interesy własne związane z podtrzymywaniem pamięci o bliskim zmarłym w określony sposób. Kult pamięci osoby zmarłej nie wykracza poza sferę wewnętrzną konkretnej jednostki, a w rzeczywistości zewnętrznej znajdują odbicie jedynie przejawy tego kultu. Odmienne natomiast więzi rodzinne zakładają relację między podmiotami, co

²² Por. m.in. L. Bosek, *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego. Uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Forum Prawnicze 2015/3, s. 7; T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Trapie*, red. T. Targosz, P. Podrecki, P. Kostański, Warszawa 2017, s. 896; M. Gaska, *Wiąż rodzinna – refleksje nad charakterem dobra oraz dopuszczalnością i sposobami kompensacji krzywdy wywołanej jego naruszeniem*, Forum Prawnicze 2018, nr 1, s. 22-24, 32.

²³ P. Szymańska vel Szymanek, *Wiąż rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Studia Prawnoustrojowe 2019, t. 45, s. 336.

²⁴ Zob. np. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych*, Warszawa 2014, s. 407, 313; K. Królikowska, *Ochrona więzi emocjonalnych między osobami bliskimi na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych*, w: *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, red. J. Pisuliński, J. Zawadzka, Warszawa 2020, s. 184; por. wypowiedź K. Michałowskiej, która proponuje uznać za dobro osobiste życie rodzinne, a nie samą więź rodzinną, której przyznaje charakter interpersonalny (K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 272).

²⁵ T. Grzeszak, *Dobro osobiste...*, s. 925; podobnie w kontekście uznania zdrady małżeńskiej za naruszenie dóbr osobistych T. Grzeszak stwierdza, że każde dobro osobiste z założenia musi nadawać się do ochrony roszczeniami zakazowymi przeciwko naruszcycielowi (T. Grzeszak, *Zdrada małżeńska a naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Monitor Prawniczy, 2019, nr 11, s. 608). W kwestii roszczeń, które mogłyby przysługiwać osobom najbliższym poszkodowanego w razie uznania więzi rodzinnej za dobro osobiste, i związanych z tym wątpliwościami, zob. też M. Wałachowska, *Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu*, PS 2017, nr 9, s. 24-25.

²⁶ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 30 lipca 1965 r., II CR 53/65; wyroki Sądu Najwyższego: z 12 lipca 1968 r., I CR 252/68, i z 13 lipca 1977 r., I CR 234/77.

²⁷ Zob. np. M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. T. I. Komentarz, Art. 1-449[10]*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, art. 23, nb. 61; B. Lackoroński, *Wiąż rodzinne...*, s. 97; zob. też B. Lackoroński, *Odpowiedzialność...*, s. 258; M. Bogucki, *Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego. Glosa do uchwały SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17*, Palestra 2019, nr 6, s. 141.

wyklucza ich ściśle osobisty charakter²⁸. Z tego względu za niezasadne uznaje się porównywanie więzi rodzinnej do rozpoznanego dobra osobistego kultu pamięci osoby zmarłej, co nasuwa wątpliwości także co do uznania jej za dobro osobiste²⁹.

W sporze co do dopuszczalności przyznania zadośćuczynienia osobom najbliższym poszkodowanego w sytuacji, w której wskutek czynu niedozwolonego, prowadzącego do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, doszło do naruszenia więzi rodzinnej, pojawiają się także wątpliwości, czy osoby najbliższe poszkodowane są bezpośrednio, czy też pośrednio³⁰. Kwestia ta może mieć istotne znaczenie, jeśli wziąć pod uwagę wyrażane w doktrynie stanowisko, zgodnie z którym prawo cywilne dopuszcza kompensatę szkody poniesionej wyłącznie przez osoby bezpośrednio poszkodowane, a wykroczenie poza tę zasadę wymaga specjalnej podstawy prawnej³¹. Zgodnie z tym stanowiskiem prawo polskie reguluje ochronę pośrednio poszkodowanych wyłącznie w zakresie wynikającym z art. 446 k.c. W tym ujęciu dopuszczenie zasądzenia zadośćuczynienia na rzecz bliskich poszkodowanego stanowiłoby naruszenie zasady *exceptiones non sunt extendendae* i podmiotowe rozszerzenie zakresu zastosowania normy z art. 446 § 4 k.c., którą ustawodawca objął ochroną wyłącznie interes niemajątkowy bliskich w razie śmierci poszkodowanego w wypadku³².

W niektórych wypowiedziach doktryny formułowane jest stanowisko, zgodnie z którym to ustawodawca, a nie sądy, powinien zdecydować, czy bliskim osoby poważnie poszkodowanej wskutek wypadku należy się zadośćuczynienie³³. Podkreśla się, że konstrukcję dobra osobistego stosuje się jako protezę z uwagi na niedostatki

²⁸ Zob. m.in. E. Traple, *Nadużycie instytucji ochrony dóbr osobistych w praktyce orzeczniczej sądów polskich*, w: *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, red. J. Pisuliński, J. Zawadzka, Warszawa 2020, s. 150; K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, 185.

²⁹ Por. M. Kaliński, *Ograniczenia indemnizacji do podmiotów bezpośrednio poszkodowanych w związku z nowelizacją art. 446 Kodeksu cywilnego*, Przegląd Sądowy 2014, nr 3, s. 20; zob. też L. Bosek, *W sprawie...*, s. 12.

³⁰ Niezależnie od stanowiska zajmowanego w orzeczeniach wymienionych w pkt 4 i 5 wniosku, problem dostrzegany był we wcześniejszym orzecznictwie; zob. np. wyrok SN z 10 lutego 2017 r., II CSK 719/15, w którym Sąd Najwyższy uznał, że w przepisach Kodeksu cywilnego nie wskazano kryteriów rozróżnienia na bezpośrednio i pośrednio poszkodowanych, a pojęcie „szkoda pośrednia” jest rozumiane niejednolicie w doktrynie i definiowane w oparciu o różne kryteria. Zob. też wcześniejsze wypowiedzi judykatury, w których przyjmowano, że w znaczeniu prawnym poszkodowanym jest tylko ten, kto jest chroniony przez naruszoną normę (wyroki Sądu Najwyższego z 13 października 1987 r., IV CR 266/87; z 14 stycznia 2005 r., III CKN 193/04; z 24 września 2008 r., II CSK 177/08; z 11 grudnia 2008 r., IV CSK 349/08; uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 8 października 2010 r., III CZP 35/10).

³¹ L. Bosek, *W sprawie...*, s. 15-16; zob. też E. Bagińska, *Dopuszczalność dochodzenia przez osoby bliskie zadośćuczynienia w związku z doznaniem poważnej szkody na osobie przez bezpośrednio poszkodowanego*, *Iustitia* 2016/2, s. 70; M. Łolik, *Więź emocjonalna między osobami najbliższymi jako dobro osobiste. Głos do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27.03.2018 r.*, III CZP 60/17, Przegląd Sądowy 2019, nr 9, s. 118-119. Prezentowane jest też stanowisko, zgodnie z którym osoby bliskie poszkodowanego w wypadku co do zasady są pośrednio poszkodowane, jednak czasami ów pośredni uszczerbek może pozostawać w adekwatnym związku przyczynowym z wyrządzeniem szkody bezpośrednio poszkodowanemu, a więc kluczowe znaczenie ma udowodnienie tego związku, a nie sama kwalifikacja bliskich jako bezpośrednio czy pośrednio poszkodowanych (M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 400).

³² K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 197.

³³ E. Bagińska, *Dopuszczalność...*, s. 76-77; zob. też M. Zieliński, *Kwalifikacja więzi rodzinnej jako dobra osobistego a relacja art. 446 § 4 do art. 448 k.c.*, w: *Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, *Studia i Analizy SN*, t. V, Warszawa 2017, s. 57; J. Pokrzywniak, *Refleksje wokół zmiany orzecznictwa w odniesieniu do zadośćuczynienia za śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu najbliższego członka rodziny*, w: *Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, *Studia i Analizy SN*, t. V, Warszawa 2017, s. 136; M. Łolik, *Więź...*, s. 119-120; K. Mularski, *Głos do wyroku SN z dnia 9 sierpnia 2016 r.*, II CSK 719/15, *OSP* 2017, nr 12, 126-127.

ustawodawstwa, gdy nie ma innej podstawy prawnej dla uwzględnienia słuszných, społecznie akceptowalnych interesów czy wartości niematerialnych³⁴. Część doktryny zwraca jednak uwagę, że uznanie więzi rodzinnej za dobro osobiste, jako podstawy przyznania osobom bliskim poszkodowanego możliwości dochodzenia zadośćuczynienia, wywoła szereg negatywnie ocenianych skutków³⁵. Ocena ta nie jest jednak przyjmowana powszechnie. Twierdzi się bowiem, że skutków tych nie można ocenić w sposób jednoznacznie negatywny, gdyż wynikają z otwarcia systemu prawnego na oceny powszechnie przyjęte w społeczeństwie³⁶.

W świetle poglądów prezentowanych w nauce prawa można przyjąć, że zagadnienie będące przedmiotem wniosku nie poddaje się jednoznacznej ocenie także na płaszczyźnie aksjologicznej. Część autorów zwraca uwagę, że brak jest podstaw do odmowy zadośćuczynienia, gdy osoba bliska dozna poważnego uszczerbku na zdrowiu, skoro zadośćuczynienie przysługuje w razie jej śmierci, ponieważ w obu przypadkach osoby bliskie cierpią psychicznie tak samo, a w razie ciężkiego uszczerbku cierpienie może być nawet bardziej intensywne³⁷. Z drugiej strony, w nauce prawa podnosi się, że zasądzenie zadośćuczynienia na rzecz bliskich poszkodowanego w wypadku mogłoby utrwaląć niewłaściwy obraz społeczny tych osób jako niepełnowartościowych, z którymi niemożliwe jest utrzymywanie więzi rodzinnej³⁸. Wskazuje się przy tym, że niejednokrotnie szkoda prowadzi nie do naruszenia więzi rodzinnej, lecz do jej wzmocnienia³⁹.

W zakresie objętym przedmiotowym wnioskiem nauka prawa niejednoznacznie ocenia znaczenie konstytucyjnego wymagania ochrony rodziny⁴⁰. Z jednej strony prezentowane jest stanowisko, że realizacji standardu określonego w szczególności w art. 18 Konstytucji RP służy ochrona więzów rodzinnych jako dóbr osobistych⁴¹. Z drugiej strony zwraca się uwagę,

³⁴ E. Traple, *Nadużycie...*, w: *Aksjologia...*, s. 140; zob. też P. Machnikowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, art. 23, nb 2; por. też K. Pałka, *Kreowanie dóbr osobistych*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. T. Targosz, P. Podrecki, P. Kostański, Warszawa 2017, s. 1032.

³⁵ Zob. np. T. Grzeszak, *Dobro osobiste...*, s. 928; W. Popiołek, *Więź między osobami fizycznymi jako przedmiot ochrony cywilnoprawnej*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. T. Targosz, P. Podrecki, P. Kostański, Warszawa 2017, s. 1055-1056; K. Pałka, *Kreowanie...*, w: *Experientia...*, s. 1024; M. Gąska, *Więź rodzinna...*, s. 31-32; por. też K. Ciuckowska, *Ochrona więzi małżeńskiej instrumentami właściwymi dla dóbr osobistych. Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17*, OSP 2019, nr 10, s. 35. W tym kontekście zwraca uwagę dostrzegany w praktyce problem żądania zadośćuczynienia w związku z zerwaniem więzi między właścicielem a jego zwierzęciem, zob. M. Nesterowicz, *Zwierzę jako dobro osobiste. Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie za śmierć psa „rodzinnego” na skutek czynu niedozwolonego*, PS 2019, nr 5, s. 115- i n.

³⁶ B. Lackoroński, *Kontrowersje...*, s. 206.

³⁷ K. Osajda, *Zadośćuczynienie...*, s. 76-77; I. Adrych-Brzezińska, *Możliwość zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę najbliższych członków rodziny w przypadku ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu poszkodowanego. Glosa do uchwały SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17*, Gdańskie Studia Prawnicze-Przegląd Orzecznictwa 2018, nr 4, s. 46-47.

³⁸ L. Bosek, *W sprawie...*, s. 18.

³⁹ T. Grzeszak, *Dobro osobiste...*, s. 927; zob. też K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 185.

⁴⁰ Zagadnienie analizowane jest także w kontekście prawa do życia rodzinnego na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie dotyczącym podstaw ustalenia więzi rodzinnej i możliwości oparcia tego ustalenia na kryterium faktycznym, zob. G. Tylec, *Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów polskich*, PS 2018, nr 3, s. 7 i n.

⁴¹ B. Lackoroński, *Więzi rodzinne...*, s. 101; zob. też M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 18 stycznia 2016 r., VI ACa 1405/14*, OSP 2017, nr 4, s. 154.

że objęcie więzi rodzinnej ochroną konstytucyjną nie oznacza automatycznie, że trzeba ją uznać za dobro osobiste w rozumieniu art. 23 k.c.⁴²

W uzupełnieniu przedstawionych rozważań, należy stwierdzić, że prezentowana w nauce argumentacja prawnoporównawcza również prowadzi do niejednoznacznych wniosków. Z jednej strony twierdzi się bowiem, że dopuszczenie zasądzenia zadośćuczynienia na rzecz bliskiego osoby poszkodowanej wskutek wypadku jest zgodne z kierunkiem orzecznictwa i regulacji prawnej w innych porządkach prawnych, wskazując m.in. na Francję, Austrię, Włochy, Hiszpanię, Litwę i Portugalię⁴³. Z drugiej strony, w niektórych wypowiedziach doktryny podkreśla się, że przyznanie bliskim roszczenia o zadośćuczynienie jest rozwiązaniem znanym przede wszystkim w krajach romańskich, a polska regulacja prawa deliktowego przejęła model niemiecki, co wyklucza możliwość dochodzenia zapłaty przez pośrednio poszkodowanych bez wyraźnej podstawy prawnej⁴⁴. W tym nurcie utrzymuje się, że spójne z polską regulacją byłoby wyłącznie wprowadzenie wyraźnej podstawy normatywnej dla roszczeń bliskich poszkodowanego, której obecnie brak⁴⁵. Sporna jest ponadto możliwość odwołania się przy uzasadnianiu dopuszczalności dochodzenia zadośćuczynienia przez bliskich poszkodowanego do regulacji prawa modelowego, co obejmuje art. 10:301 ust. 1 zd. 3 Zasad Europejskiego Prawa Czynów Niedozwolonych oraz VI -2:202 (1) Draft Common Frame of Reference (DCFR)⁴⁶.

W świetle powyższych uwag można stwierdzić, że zagadnienie prawne przedstawione połączonym Izdom Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia jest przedmiotem rozbieżnych ocen nie tylko w orzecznictwie, lecz również w nauce prawa.

8. W uzupełnieniu przedstawionych rozważań należy dostrzec próbę znalezienia w innych przepisach Kodeksu cywilnego podstawy dla przyznania zadośćuczynienia najbliższemu poszkodowanego w sytuacji, w której wskutek czynu niedozwolonego doszło do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia.

W zdaniach odrębnych sędziego Sądu Najwyższego Jacka Gudowskiego zgłoszonych do uchwał siedmiu sędziów z 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, III CZP 36/17, III CZP 60/17, zaaprobowane zostało stanowisko w zakresie rozstrzygnięcia problemu, lecz z odmiennym uzasadnieniem, w którym zwrócono uwagę na możliwość rozszerzającej wykładni art. 446 § 4 k.c. przez ekstensywną interpretację pojęcia "zmarły". Podejście to zwraca uwagę na podobieństwo hipotezy wymienionego przepisu do wypadku, w którym dochodzi do doprowadzenia czynem niedozwolonym do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju

⁴² L. Bosek, *W sprawie...*, s. 13-14; zob. też K. Mularski, *Glosa...*, s. 122; K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 176.

⁴³ K. Osajda, *Zadośćuczynienie...*, 77-79; por. też stanowisko M. Wałachowskiej, która podkreśla, że w wymienionych państwach w uwzględnianie powództwa o zadośćuczynienie za krzywdę związaną z doznaniem przez najbliższego członka rodziny uszczerbku na zdrowiu jest raczej wyjątkiem, a nie regułą (M. Wałachowska, *Roszczenie...*, s. 23).

⁴⁴ K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 167 i n.

⁴⁵ K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 170-175.

⁴⁶ Na te rozwiązania wskazuje A. Biały, *Więź rodzinna jako dobro osobiste w kontekście zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej*, w: *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej*, red. B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2016, s. 976; zob. też A. Biały, *Prawo do zadośćuczynienia dla osób najbliższych w świetle uchwały Sądu Najwyższego z 27 marca 2018 r., III CZP 60/17*, s. 198-199. Odmienne stanowisko zajmuje K. Królikowska, *Ochrona...*, w: *Aksjologia...*, s. 167-168.

zdrowia, nieprowadzącym jednak do utraty życia, zwłaszcza w wypadkach trwałego stanu śpiączki pourazowej lub stanu wegetatywnego. W ocenie J. Gudowskiego podobieństwo to uzasadnia zastosowanie *per analogiam* art. 446 § 4 k.c. także dlatego, że przepis ten w ocenie zaprezentowanej w przywołanym zdaniu odrębnym, wyłącza wnioskowanie *a contrario*. Podejście to pozwala uniknąć poszerzenia katalogu dóbr osobistych polegającego na umieszczaniu w nim konstrukcji, pojęć i wartości, które dobrami osobistymi nie są.

Odmienne oceniono dopuszczalność stosowania art. 446 § 4 k.c. w drodze analogii w zdaniach odrębnych do uchwał siedmiu sędziów z 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, III CZP 36/17, III CZP 60/17, sędziego SN Kazimierza Zawady. Zasadnicze znaczenie dla tej kwestii ma ocena, czy art. 446 § 4 k.c. uzasadnia wnioskowanie *a contrario*. Zdaniem sędziego SN K. Zawady, zamiar projektodawców art. 446 § 4 k.c., aby przez ustanowienie tego przepisu jedynie przywrócić w prawie polskim obowiązywanie normy, którą wyrażał art. 166 k.z., i tym samym poszerzyć w Kodeksie cywilnym zakres możliwości przyznania zadośćuczynienia tylko o przypadek śmierci osoby najbliższej, przemawia za wnioskowaniem *a contrario* na podstawie art. 446 § 4 k.c. Prowadzi to do negatywnej oceny możliwości przyznania osobom najbliższym poszkodowanego zadośćuczynienia na podstawie, stosowanego w drodze analogii, art. 446 § 4 k.c. w razie doprowadzenia czynem niedozwolonym do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, nieprowadzącym jednak do utraty życia, którego konsekwencją jest niemożność nawiązania lub kontynuowania typowej więzi rodzinnej.

Zagadnienie alternatywnych względem art. 448 k.c. podstaw przyznania zadośćuczynienia zostało podjęte także w uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, w której wyraźnie sprzeciwiono się wykładni rozszerzającej art. 446 § 4 k.c. w celu objęcia nim sytuacji, w której poszkodowany żyje i może dochodzić pełnego naprawienia szkody. Względy aksjologiczne, konstytucyjne i kodeksowe przemawiają – w ocenie składu orzekającego – przeciwko zrównywaniu sytuacji śmierci poszkodowanego i sytuacji, w której doznał on ciężkiego uszczerbku. Z tych względów także stosowanie analogii uznano za niedopuszczalne.

Przedstawione próby znalezienia podstawy dla przyznania zadośćuczynienia w regulacji innej niż art. 448 k.c. świadczą o potrzebie jednoznacznego przesądzenia sformułowanego w *petitum* wniosku zagadnienia prawnego, wskazując jednocześnie na jego społeczną doniosłość.

9. W konkluzji należy stwierdzić, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego ujawniła się rozbieżność w wykładni art. 446 § 4 k.c. oraz art. 448 k.c. w odniesieniu do możliwości przyznania zadośćuczynienia osobom najbliższym poszkodowanego w sytuacji, w której wskutek czynu niedozwolonego, prowadzącego do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, doszło do naruszenia więzi rodzinnej, a osoby najbliższe doznają krzywdy. Przeciwstawne stanowiska najpełniej wyrażono w uchwałach siedmiu sędziów z 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, III CZP 36/17, III CZP 60/17, oraz w uchwale składu siedmiu sędziów z 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, chociaż dostrzec je można także w późniejszych orzeczeniach Izby Cywilnej oraz Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych.

Przedmiotowe zagadnienie jest ponadto przedmiotem zróżnicowanych ocen nauki prawa. Rozstrzygnięcie wskazanych wątpliwości ma istotne znaczenie dla kompensacji uszczerbków niemajątkowych poniesionych przez osoby najbliższe poszkodowanych czynem niedozwolonym, który doprowadził do ciężkiego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, którego konsekwencją jest niemożność nawiązania lub kontynuowania typowej więzi rodzinnej.

10. Wybór jako odpowiedniego, w rozumieniu art. 83 § 1 ustawy o SN, składu połączonych Izb Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej oraz Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych uzasadnia podjęcie w tych Izbach przeciwstawnych uchwał w składach siedmiu sędziów Sądu Najwyższego.

11. Z powyższych względów, wniosek o rozstrzygnięcie przedstawionego zagadnienia prawnego przez skład połączonych Izb Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej oraz Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych należy uznać za uzasadniony.

